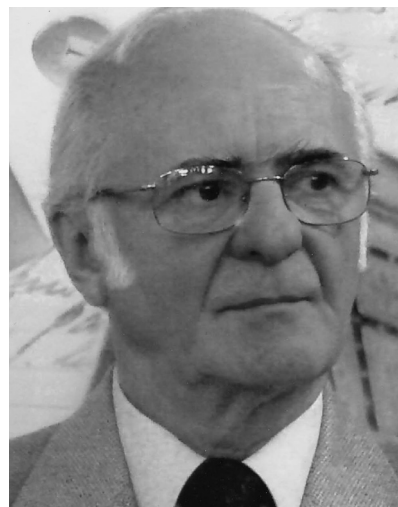

Az antikommunista forradalom és az ellenforradalmak

Salamon Konrád 1956 októberéről és a XX. századi makacs történelmi tévhitekről

Salamon Konrád történésznek, a Magyar Tudományos Akadémia doktorának nemrégiben jelent meg *Tizenkét nap szabadság, 1956. Az első antikommunista forradalom* című monográfiája, amely az új történelmi szempontok mellett gazdag képanyagával is segíti – az események megértésén túl – az érzelmi azonosulást újabb kori történelmünk e megkerülhetetlen sorsfordulójával. Az elméleti kérdésekről folytatandó dialógust már a könyv alcíme is inspirálja.

– *Mit kell értenünk azon, hogy 1956 „az első antikommunista forradalom” volt?*

– A kommunisták rögeszmésen forradalmároknak tekintik magukat, hatalomátvételeiket pedig forradalmaknak. Ebből következően, aki az ő embertelen politikájuk ellen fellép, az csak ellenforradalmár lehet. A rossz kiindulópont tehát csak rossz következtetéshez vezethet. Ha viszont a tényeknek megfelelően abból indulunk ki, hogy a forradalom a zsarnoki rendszerek megdöntése és a szabadságjogok kiterjesztése, akkor azt kell látnunk, hogy a kommunisták nem forradalmakat hajtottak végre, legfeljebb vérengzéseket, mert mindenütt úgy jutottak hatalomra, hogy megdöntötték az alkotmányos, demokratikus rendszereket, illetve a kibontakozó demokráciákat; és egy totális diktatúrát, egy új zsarnokságot teremtettek a helyükbe. Az így létrehozott és fenntartott kommunista zsarnokságnak a megdöntése pedig forradalom, amely a világon először 1956-ban, Magyarországon valósult meg. A bolsevikok 1917-es úgynevezett „októberi forradalmáról” beszélni tehát helytelen és történelmietlen, s ez vonatkozik a többi kommunista hatalomátvételre is. Egyébként a

fasiszták és a nemzetiszocialisták is forradalmaknak tekintették a hatalomátvételeiket, ami szintén elfogadhatatlan.

– *Elterjedt megemlékezési séma az utóbbi évtizedekben, hogy az 1956-os követelések a rendszerváltáskor megismétlődtek, s végre megvalósulhattak. Kiállja ez a megállapítás a történelmi vizsgálatok próbáját?*

– 1989. június 16-án ünnepélyesen újratemették az 1956-os forradalom vértanúit, október 23-án pedig, a megújított alkotmány törvénybe iktatását követően kikiáltották a harmadik magyar köztársaságot, ami a kommunista diktatúra végét jelentette. A kommunista rendszer válsága és bukása idején tehát természetes volt az 1956-os forradalomra való hivatkozás. Ugyanakkor az is nyilvánvaló volt, hogy 1956 nem minden követelése időszzerű, s egyetértés alakult ki abban, hogy az akkor követelt semlegesség helyett biztonságosabb a NATO-hoz való csatlakozás. A belpolitikában viszont a forradalom több követeléséhez is lehetett volna ragaszkodni, de az eredetileg a népi mozgalomban megfogalmazódott elképzelésekről: az önkormányzati demokráciáról, a korlátozott magántulajdonról és a termelés

szövetkezeti alapú megszervezéséről a szociálliberális hangadók azt állították, hogy idejüket múlttá váltak, és eleve lehetetlen a megvalósításuk az európai közösséghez való csatlakozás során. Ez a vélemény hatalmas támogatást kapott azoktól a tőkés szabadrablást támogató, kommunistákból kapitalistákká vált újjgazdagoktól, akik így fillérekért hatalmas vagyonokra tehettek szert.

– *Melyek az azonosságok és különbségek a két fontos történelmi fordulat között? Összevetné, tanár úr, az 1956-os programtöredékeket az 1987–1990-es programokkal?*

– A követelések lényege azonos volt: a nemzeti függetlenség kivívása és a parlamentáris demokrácia megeremlése. Mások voltak viszont a külpolitikai feltételek, mert 1956 céljait csak a szovjet birodalom jóindulatával, valamiféle finn példa alapján lehetett volna megvalósítani. 1956-ban nagy figyelmet kellett volna fordítani Moszkva jóváhagyó véleményére még akkor is, ha beleegyeznek egy osztrák típusú magyar semlegességbe. S ez meghatározza a politikai programok közti különbséget is. Mert 1989–90-ben – miután Moszkva már nem volt hatalmi tényező – mindenki abban versen-

Első fényképem édesanyammal

gett, hogy ki azonosul jobban a Nyugattal. S ez a vetélkedés nyilvánította időszerűtlenné mindenekelőtt a népi gondolat alapján 1956-ban megfogalmazott helyes elképzeléseket. Nagyon sokan dőltek be az olyan demagóg kijelentéseknek, hogy a harmadik út a harmadik világba vezet. Pedig ma is az a cél, hogy megtaláljuk a saját utunkat, amit harmadik útnak is nevezhetünk. Ettől azonban szellemileg is messze kerültünk. Mert ahol szinte szalonképtelenek Németh László, Illyés Gyula, Bibó István és társaik eszméi, ott nagyon elrontották a dolgokat.

– Ön 1956-ban, tizenöt évesen, Zala megyében élte át az eseményeket, viszonylag közel a nyugati határszélhez. Mennyiben motiválta ez a későbbi munkásságát? Hogyan vélekedtek a történekről a családja körében? A tanárai között volt-e, aki segítette eligazodni a korszak zavaros viszonyai között?

– Jellegzetes paraszti környezetben nőttem fel Zalaszentmihályon. A különbség csak annyi volt, hogy apám a gazdálkodás mellett eljárt a vasútra is dolgozni, így az átlagosnál egy kicsit jobban éltünk. Nyiladozó gyermeki ésszel át kellett élnem családom és a hozzánk

hasonlók megaláztatásait, rettegéseit, akiknek az volt a legnagyobb bűnük, hogy ragaszkodtak a néhány hold földjükhöz és a vallásukhoz. Emellett látástól vakulásig dolgoztak, amiben nekünk, gyerekeknek is részt kellett vennünk. A kapa, a villa és a gereblye korai ismerőseimmé lettek, így nem volt szükség arra, hogy sportolni járjak. A politika viszont a környezetemet sújtó igazságtalanságok miatt már gyermekként érdekelt, s rendszeresen hallgattam a Szabad Európa Rádió adásait. Az általános iskolából mindenekelőtt két pedagógust kell kiemelnem. Egy idős tanítót, aki Sümegen Szabó Dezső tanítványa volt, s mint közéleti ember részt vett a Független Kisgazdapárt 1930-as békési zászlóbontásán, s akinek a révén Szabó Dezső vált az első nagy szellemi élményemmé. S egy fiatal piarista szerzetest, aki civilként taníthatott, de papként és cserkészként foglalkozott a köréje gyűlt fiatalokkal. Például 1953 és 1956 között minden nyáron egyhetes kerékpártúrára vitt bennünket. Ő hozta az egykori cserkészsátrakat, s ahol ébredtünk, mentünk a legközelebbi falu templomába, s részt vettünk az általa bemutatott szentmisén. E négy év

során végigministráltam az egész Dunántúlt. 1956 nyarán fejeztem be az általános iskolát, s szeptemberben a nagykanizsai gimnáziumban folytattam tanulmányaimat mint bejáró tanuló. A hajnali vonal fél hat körül indult, így október 24-én a váróteremben lévő vezetékes rádióból hallottam, hogy „reakciós, ellenforradalmi elemek” megtámadták középületeinket. Kanizsán csütörtökön délután és pénteken délelőtt voltak a nagy tüntetések. Ez utóbbira testületileg kivonult a középiskolák diáksága is. A későbbi „elméleti vitákkal” kapcsolatban meg kell jegyeznem: akkor mindenki azonnal tudta, hogy forradalom van. Október 28-án vasárnap a templomok zsúfolásig megteltek. Az én falumban a „tanár úr” mondta a hálaadó szentmisét, először lépve papként a falu elé, s egyben utoljára is. Október utolsó két napját a győzelem reményének mámore hatotta át. Apám iskolázatlan ember volt, de akkor tartott nekem egy kis szónoklatot, arról beszélve, hogy akik annak idején 1848-at megélték, halálukig büszkén emlegették, s majd én is így beszélhetek a gyermekeimnek és unokáinak. Ilyen megnyilatkozására nem volt példa sem azelőtt,

Az 1954-es kiránduláson – a tanár úr előtt sapkában

Feleségemmel 1967 őszén

sem azután soha. A forradalom és a szabad élet reménye az emberek legszebb tulajdonságait hozta elő. A november negyedikei szovjet támadással, majd a kegyetlen megtorlással azonban minden semmivé vált. Úgy látszott, hogy a szovjet hódoltságból nem lehet szabadulni, a magyarságnak tehát ezek között a körülmények között kell minél elviselhetőbb életet kifészkelődnie magának, azaz meg kell próbálni részt venni a közügyek intézésében, és menteni a menthetőt.

– *A közvélekedés időnként „puha diktatúráként”, már-már kellemes történelmi időszakként idézi fel a kádári évtizedeket, a szovjet hódoltság korát. A történészi kutatómunka, pontosabban a népi mozgalom történetének feltárása, amit kutatómunkájának kezdetétől fogva fő céljának tekintett, hasonlóan engedékeny körülmények között folyhatott?*

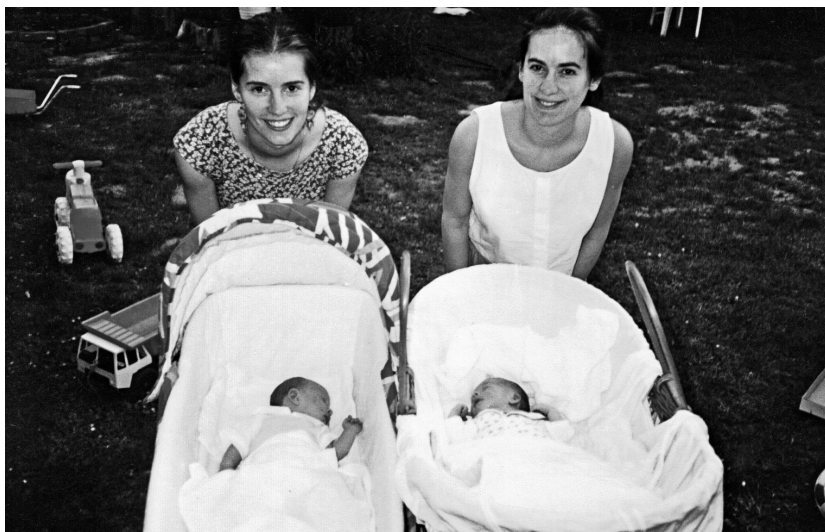
– A Kádár-korszak egy kemény megtorlással, nyílt diktatúrával kezdődött, amit a hatvanas évek közepén felváltott egy álcázott diktatúra, ami nem volt enyhébb a nyílt diktatúránál. Ugyanakkor a Kádár-rendszer egy ellenforradalmi rendszer, mert célja a forradalom előtti

állapot visszaállítása volt, hasonlóan, mint korábban a Horthy-rendszernek. Az 1919 és 1989 közötti magyar történelem szerencsétlensége, hogy ebből a hetven évből mindössze ötven tekinthető békés, építő időszaknak: a Horthy-korszak két, illetve a Kádár-korszak három évtizede – ezért a rokonszenvezők hajlamosak ezek felértékelésére. Azonban mindkettő ellenforradalmi rendszer volt, amely lehetetlenné tette vagy megnehezítette a demokratikus irányzatok tevékenységét, korlátozta a művészi és szólásszabadságot, azaz a magyar szellem legjobbainak egy jelentős részét zárta ki, illetve akadályozta abban, hogy tudásával, tehetségével a társadalom szolgálatára legyen. S mindenekelőtt formálissá tette a parlamentáris demokráciát, megakadályozva a politikai váltogazdálkodást, az adott esetben szükségessé vált politikai irányváltást. E körülmények hatással voltak mind a tanári, mind a kutatói munkámra. Aki eltért a „hivatalos” véleménytől, annak meggyűlt a baja a rendszerrel. Nemcsak a munkatársak, a hallgatók is azonnal jelentettek. Azóta megkaptam például egy volt hallgatóm

jelentéseit, aki „civilben” III/III-as ügynök volt, s az első órák után feljelentett. Ezen olvasható a tartótiszt megjegyzése, miszerint érdekes anyag, felveti „az izgatás gyanúját”, s további tanácsokkal látja el a lelkes fiataalt. Mindezt külön is érdekessé teszi, hogy én akkoriban kényszerűségből „tudományos szocializmust” tanítottam. Ezzel egy időben a hetvenes évek közepén a népi mozgalom kutatójaként kandidátusi értekezésemen dolgoztam. 1978-ra eljutottam odáig, hogy a szükséges vizsgák után *A Márciusi Front* című disszertációmát elfogadták, és kitűzték a nyilvános vita időpontját is. Jellemző azonban, hogy közvetlenül az értekezés védésének megkezdése előtt a kijelölt bírálóbizottság két párttörténész tagja megpróbálta megakadályozni, hogy az értekezésem megvédésére sor kerülhessen. Végül a védés sikerült, kandidátus lettem, de továbbra is tanársegéd maradtam. Ebben az évben végre búcsút mondhattam a „tudsoc”-oktatásnak, miután átvettek a Csepelen akkor létrehozott tanárképző főiskolai tagozatra, ahol kedvenc korszakomat, a XX. századi egyetemes és magyar tör-

Feleségem és lányaim 1975 nyarán

Kinga és Dóra lányaim 1997-ben mint fiatal anyák

ténelmet taníthattam. A szólás azonban nem lett szabadabb, s 1983-ban ismét komolyan felelősségre vontak, mert elismerően mertem írni a negyven évvel korábbi szárszói találkozóról. Támadásával „tisztelt meg” többek közt Ránki György történész az Élet és Irodalomban, valamint Darvasi István, a Magyar Hírlap akkori főszerkesztője. E tanulmányomra felfigyelt viszont az akkor New Yorkban élő Püski Sándor, s életem egyetlen nagy kitüntetéseként meghívott egy több mint két hónapos amerikai körútra.

– Az 1987-es lakiteleki konferencián azt hangsúlyozta, hogy a népi gondolat korszakos jelentőségű és időtálló. Közel három évtized múltán még mindig aktuálisnak tartja megállapítását? A kutatói, tanári munka mellett a kilencvenes évek elején politikai szerepet is vállalt, ami konfliktusokkal járt. Visszatekintve a mából: ma is hasonlóan cselekedne?

– A nyolcvanas évek közepén már egyértelmű volt, hogy az erőszakra alapozott és megreformálhatatlan kommunista diktatúrák súlyos válságban vannak. Minden gondolkodó ember előtt nyilvánvalóvá vált, hogy fel kell készülni

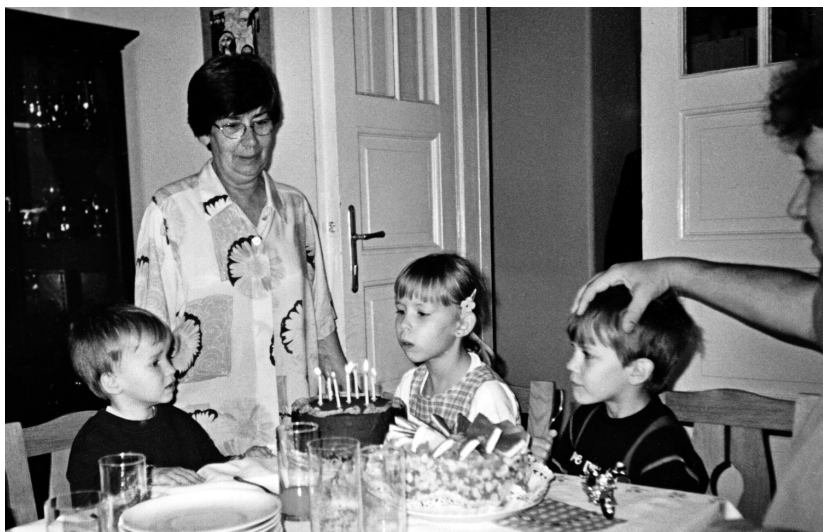
a kommunizmus bukása utáni korszakra. Mivel ellenzéki pártok nem működhetek, sok értelmiségihez hasonlóan nekem is az volt a véleményem, hogy részt kell vállalnunk a politikai küzdelmekben és az új Magyarország megteremtésében. Ugyanakkor mint a népi mozgalom kutatója és a népi gondolat igazának vallója, úgy gondoltam, hogy az új társadalmi-politikai berendezkedést jórészt a népi gondolatra kell alapozni. Ezért hangsúlyoztam az 1987-es lakiteleki tanácskozáson, hogy a kibontakozásnak három alapeszményre kell épülnie: a nemzeti gondolatra, a demokráciára és a szocializmus-

ra, ez utóbbit természetesen Németh László-i értelemben gondolva: „szocialista vagyok, de nem marxista”. Ma, a magyarázkodásokat elkerülendő, inkább szociális igazságosságot, szociális érzékenységet mondunk. A népi gondolatot azonban – mint már említettem – nagy bizalmatlanság, sőt ellenséges hangulat fogadta. S a hatás-ellenhatás következtében a Magyar Demokrata Fórumban is kibontakozott egy versengés, hogy ki a nagyobb antikommunista, melynek során egyre több leegyszerűsítő gondolat fogalmazódott meg. S bár 1991 és 1993 között az országos választmány egyik ügyvivője voltam, munkám eredménytelen-sége és a velem kapcsolatos bizalmatlanság miatt abbahagytam e tevékenységemet. Annál is inkább, mert nekem addig is nagy gondot okozott a kutatói munkám felfüggesztése. Tehát örömmel tértem vissza eredeti szakmámhoz, a történetíráshoz, de a mából visszatekintve is csak azt mondhatom: akkor vállalni kellett a politikai cselekvést.

– A Márciusi Front történetéről, a „harmadik út” koncepciójáról, 1918–19-ről szóló, komoly visszhangot kiváltott monográfiái mellett több tankönyvet, összefog-

Pongrácz, Gáspár és Csongor unokáinkkal 2000-ben

A „nagyi”, Csaba, Réka és Ákos unokáinkkal 2004-ben...

...és Lilla unokáinkkal 2008-ban

lalást írt a XX. századi magyar történelemről is. Közben főszerkesztője volt az Akadémiai Kiadó által gondozott monumentális és hiánypótló Világtörténelemnek. Mi adott Önnek erőt, energiát, hogy ezt az életművet létre tudta hozni?

– A kérdés, azt hiszem, eltúlozza könyveim hatását. 1993-ban megírtam a XX. század történetét összefoglaló, első nem marxista középiskolai tankönyvet, amely közel egy évtizeden át piacvezető tankönyv volt. Ez alatt a baloldaltól dühödtt támadásokat folytattak ellenem újságokban, rádiókban – a jobboldali sajtó viszont nem foglalkozott velem. Eközben folytattam a népi írók mozgalmának kutatását, s elkészítettem akadémiai doktori értekezésem a népi mozgalom 1944 és 1987 közti történetéről, amelyet 2002-ben el is fogadtak. Ezenkívül még több kisebb könyvet, könyvrészletet írtam, szerkesztettem; mindenekelőtt a kérdésben is említett *Világtörténetet*. Könyveim számát nem tartom soknak; inkább azt jegyzem meg róluk, hogy nem keltettek kellő visszhangot. Jó példa erre, hogy miután megjelent a népi mozgalom történetét feldolgozó utolsó, negyedik

kötetem, kezembe került két újabb, a népi mozgalom történetének egy fontos részével foglalkozó könyv, de a szerzők az én idevágó könyvemmel még a felsorolt szakirodalom kötetek között sem említik meg, nemhogy hivatkoznának rá. Életművemmel tehát nem lehetek elégedett; ennek ellenére nem tehettem mást: dolgoznom kellett, mert ellenkező esetben nem éreztem jól magam. Ahogy Németh László mondta: az embernek a munkájában kell megtalálnia „legfontosabb javát”. S eszerint élek és dolgozom a legutóbbi években is, jórészt visszhangtalanul. A nemzeti oldal ugyanis nem tud mit kezdeni az öszirózsás forradalom és az első köztársaság hagyományával. A legtöbben azt a kényelmes álláspontot foglalják el, hogy felújítják a húszas években kialakított, de a tényeket még kellően nem ismerő, jórészt mendemondákra, sőt rágalmakra alapozott vélekedéseket, amelyek viszont nem fukarkodtak a bűnbakok megnevezésével. Két könyvben és több cikkben is megpróbáltam elmagyarázni, hogy ezek a jobboldalon divatos vélekedések tudománytalanok, s egyszer majd szígyenkezni kell miattuk. Ráadásul

közeledik az események századik évfordulója, amely alkalmat adna arra, hogy e százéves történetről kialakítsunk egy közel egységes nemzeti álláspontot, ami hozzájárulhatna a magyar társadalom politikai megosztottságának a csökkentéséhez, mert ez az állandó gyűlölködés már-már a nemzet jövőjét veszélyezteti. Sajnos, mindkét oldal a „ki kit győz le” elve szerint politizál, és ehhez keres municiót a közelmúlt történetében.

– *Befejezésül megengedi, hogy családjáról kérdezzem?*

– Munkám egyik legfontosabb előfeltétele volt a nyugodt, boldog családi háttér. 1967-ben kötöttem házasságot Tencer Mária gyógy-pedagógussal, akinek szelídsége, jósága és hűséges szerelme a legtöbbet jelentette számomra. Két lányunk született, akik hét unokával ajándékoztak meg bennünket, s rövidesen ezüstlakodalmaikat ülhetik. Sajnos, ez év tavasza és nyara életem legboldogtalanabb időszakává vált. Áprilisban derült ki váratlanul, hogy a feleségem gyógyíthatatlan beteg, s július elején, az ő halálával véget ért a mi nagyon boldog házasságunk.

Szabó A. Ferenc